

Філософія

УДК 37.018:37.091(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17731445>

**Естетика ідентичності: філософсько-антропологічні горизонти
національно-патріотичного виховання через дизайн**

Дроботенко Мар'яна Олександрівна,

доктор філософських наук,

доцент кафедри філософії імені професора М.Култаєвої,

Харківського національного педагогічного університету

імені Г.С. Сковороди, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-8053-5595>

Прийнято: 11.11.2025 | Опубліковано: 27.11.2025

***Анотація.** У статті здійснено філософсько-антропологічне осмислення феномену естетики ідентичності в контексті національно-патріотичного виховання крізь призму дизайну. Обґрунтовано, що сучасний дизайн постає не лише сферою художньої творчості, а й культурно-ціннісним простором, у якому формуються національні смисли, символи та форми колективної пам'яті. Метою дослідження є розкриття методологічних і філософських засад інтеграції естетико-дизайнерських практик у процес формування національної ідентичності молоді. Застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує філософсько-антропологічний, культурологічний і педагогічний аналіз. Використано герменевтичний метод для інтерпретації візуальних кодів і символів національної культури,*

феноменологічний — для аналізу досвіду естетичного сприйняття, аксіологічний — для визначення ціннісних орієнтирів патріотичного виховання. Також проведено контент-аналіз сучасних освітніх та дизайнерських практик.

Результати засвідчують, що дизайн може функціонувати як інструмент культурної медіації між індивідуальним і колективним рівнями ідентичності, сприяючи гармонійному поєднанню естетичного й етичного вимірів патріотизму. Наукова новизна полягає у філософському обґрунтуванні дизайну як антропологічного середовища, у якому розгортається процес самоідентифікації особистості через естетичні форми національної культури. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів під час розроблення освітніх програм, спрямованих на формування естетичної культури та національної свідомості студентів мистецьких спеціальностей, а також у реалізації культурних проєктів, орієнтованих на підтримку національної ідентичності.

Ключові слова: естетика ідентичності, національно-патріотичне виховання, філософська антропологія, дизайн-освіта, ціннісна культура, візуальна пам'ять, візуальна культура, культурна пам'ять.

Aesthetics of Identity: Philosophical and Anthropological Horizons of National-Patriotic Education through Design

Mariana Drobotenko,

Doctor of Philosophical Sciences,

Associate Professor of the Professor M. Kultaieva Department of Philosophy,

Hryhorii Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-8053-5595>

Abstract. *The article offers a philosophical and anthropological reflection on the phenomenon of the aesthetics of identity in the context of national-patriotic education through the lens of design. It substantiates that contemporary design functions not only as a sphere of artistic creativity but also as a cultural and value-laden space in which national meanings, symbols, and forms of collective memory are constructed. The aim of the study is to reveal the methodological and philosophical foundations of integrating aesthetic and design practices into the process of shaping national identity among young people. The research employs an interdisciplinary approach combining philosophical-anthropological, cultural, and pedagogical analysis. Hermeneutic methodology is applied to interpret the visual codes and symbols of national culture; phenomenological analysis is used to explore the experience of aesthetic perception; and an axiological approach helps identify the value orientations of patriotic education. Additionally, content analysis of contemporary educational and design practices is conducted.*

The findings demonstrate that design can function as a tool of cultural mediation between individual and collective levels of identity, facilitating a harmonious synthesis of the aesthetic and ethical dimensions of patriotism. The scientific novelty of the study lies in providing a philosophical justification of design as an anthropological environment in which the individual's self-identification is actualized through the aesthetic forms of national culture. The practical significance of the research consists in its applicability for the development of educational programs aimed at fostering aesthetic culture and national consciousness among students of art-related specializations, as well as for cultural projects oriented toward strengthening national identity.

Keywords: *aesthetics of identity, national and patriotic education, philosophical anthropology, design education, value culture, visual memory, visual culture, cultural memory.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В українському освітньому просторі все виразніше усвідомлюється необхідність виховання в молоді національно-патріотичного світогляду, заснованого не лише на знанні історичних фактів чи державної символіки, а й на емоційно-ціннісному переживанні своєї культурної належності. Патріотизм у цьому вимірі постає як досвід естетичної причетності до спільного, що формується через середовище, візуальні образи, архітектуру, колірні та просторові рішення. Саме тому особливого значення набуває дизайн освітнього простору — як чинник, здатний не лише відображати, а й формувати колективну ідентичність. Дизайн у такому контексті є не просто технічним інструментом організації простору, а символічною мовою культури, яка впливає на світовідчуття, самосприйняття, відчуття належності до нації та рівень культурної зрілості. В умовах війни, глобалізаційних процесів і динамічної зміни ціннісних орієнтирів дизайн освітнього середовища перетворюється на простір, у якому поєднуються естетичні, антропологічні та культурні ресурси формування ідентичності. Через символіку, кольори, архітектуру та візуальні наративи він стає засобом відтворення національної пам'яті, підтримки почуття спільності та зміцнення гуманістичних орієнтирів сучасної освіти. Наукова новизна дослідження полягає у філософсько-антропологічному обґрунтуванні дизайну освітнього простору як особливого культурного середовища, що активно формує естетичні та ціннісні механізми національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема естетики ідентичності у контексті національно-патріотичного виховання через дизайн активно осмислюється в сучасному філософському, культурологічному та педагогічному дискурсі. В останні роки дослідники дедалі частіше наголошують, що питання формування ідентичності не може розглядатися

поза естетико-символічним виміром культури, а дизайн у цьому процесі постає як особлива мова візуальної репрезентації національних смислів [6; 7; 8].

У філософсько-антропологічному вимірі проблема ідентичності ґрунтується на ідеї цілісного саморозуміння людини у світі культури [14; 13]. Р. Рікер визначав ідентичність як наративну структуру, що дозволяє людині інтегрувати власний досвід у культурний контекст [13]. Схожу позицію поділяє Ч. Тейлор, який розглядає самість як діалогічну, занурену у мережу цінностей та символів, що надають їй смислу [1]. Ці підходи особливо важливі для осмислення національно-патріотичного виховання, яке апелює не лише до когнітивних, а й до естетично-ціннісних механізмів формування особистості [2].

У сучасній філософії дизайну простежується тенденція до інтерпретації дизайну як простору соціальної взаємодії, що формує культурну пам'ять та ідентичність [10; 12]. Гі Дебор [7] ще у XX столітті застерігав, що візуальні образи можуть або відтворювати автентичність, або сприяти її втраті через споживацьку симуляцію. Цю тезу розвивають представники критичного дизайну, зокрема Е. Данн і Ф. Рейбі [8], які трактують дизайн як інструмент філософського мислення та суспільного діалогу.

В українському гуманітарному просторі особливої актуальності набуває підхід, за яким естетика розглядається як форма осмислення буття у його національних образах і культурних архетипах [2]. Вітчизняні автори — Є. Павліченко [3; 4], І. Сиваш [5] — підкреслюють, що в умовах війни та глобалізаційних викликів дизайн набуває функції культурного захисту: через образи, символіку, кольори він конструює почуття належності до спільноти, актуалізує історичну пам'ять і підсилює патріотичний наратив. У цьому аспекті національно-патріотичне виховання через дизайн постає не лише як

освітній процес, а як культурно-комунікативна стратегія. Значну увагу естетичному виміру патріотичного виховання приділяють сучасні педагоги [1; 2], які розглядають освітній простір як простір репрезентації національної культури засобами візуальної мови.

Зарубіжні дослідження [11; 12; 9] доводять, що дизайн як навчальна дисципліна має глибокий антропологічний потенціал, оскільки сприяє візуалізації цінностей і відтворенню колективних уявлень про «ми». У цьому контексті патріотичне виховання можна розглядати як процес формування культурно-естетичного «ми-наративу», у якому естетика ідентичності стає засобом інтеграції індивідуального досвіду в національну спільноту.

Таким чином, огляд останніх досліджень дозволяє зробити висновок, що естетика ідентичності через дизайн є міждисциплінарним феноменом, який поєднує філософсько-антропологічні, освітні, культурологічні та соціальні виміри. Дослідники наголошують на необхідності розглядати дизайн як дієвий інструмент естетичного виховання та конструювання культурної ідентичності, здатний формувати візуальну культуру громадянства, зміцнювати почуття національної гідності та утверджувати гуманістичні цінності [6; 7; 8; 10].

Огляд літератури демонструє, що дослідження естетики ідентичності та дизайну структуруються навколо трьох ключових напрямів: філософсько-антропологічних концепцій ідентичності, які обґрунтовують необхідність феноменологічного та аксіологічного підходів (досвід, смисли, цінності) [13; 14; 1]; філософії й соціології дизайну, що підкреслюють роль інтерпретації візуальних кодів у формуванні культурної пам'яті (потреба в герменевтичному аналізі) [7; 8; 10]; педагогічних і культурологічних досліджень, які показують значення естетичного середовища освіти для конструювання громадянської ідентичності (необхідність контент-аналізу сучасних освітніх практик) [2; 3; 4].

Таким чином, саме міждисциплінарний підхід — феноменологічний, герменевтичний та аксіологічний методи у поєднанні з контент-аналізом — найпослідовніше відповідає проблематиці дослідження і впливає з теоретичних позицій, представлених у сучасній науковій літературі.

Попри значну кількість праць, присвячених дизайну, патріотичному вихованню та проблематиці ідентичності, у науковому дискурсі все ще бракує досліджень, що комплексно поєднують філософсько-антропологічний аналіз, теорію дизайну та педагогіку в аспекті формування національної ідентичності молоді. Стаття заповнює цю лакуну, пропонуючи цілісне осмислення дизайну освітнього простору як антропологічного середовища, у якому естетичні форми культури стають механізмами конструювання національної ідентичності та культурної пам'яті.

Виділення невирішених частин проблеми. Наукові праці переважно зосереджуються на візуально-символічному вимірі дизайну, залишаючи поза увагою його потенціал як чинника формування національної ідентичності. Відчутним є брак досліджень, які б розглядали естетику ідентичності як методологічну основу для виховних практик, орієнтованих на розвиток патріотичної свідомості в сучасному освітньому середовищі України.

Методологія дослідження. Методологічна основа дослідження спирається на поєднання кількох наукових підходів, що забезпечують комплексне осмислення феномена естетики ідентичності у контексті національно-патріотичного виховання. Використано міждисциплінарну стратегію. Герменевтичний підхід дав змогу розкрити смисли культурних образів і символів, що функціонують у дизайні як носії цінностей і національної пам'яті. Феноменологічний аналіз орієнтований на дослідження досвіду естетичного переживання у виховному процесі, який сприяє формуванню внутрішнього почуття причетності до культури. Аксіологічний

аналіз застосовано для виявлення ціннісних засад патріотичного виховання, що визначають духовно-моральні орієнтири сучасної особистості. Крім того, у дослідженні використано елементи контент-аналізу сучасних дизайнерських практик і медіапроектів, у яких відображено тенденції формування ідентичності молоді засобами візуальної культури.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). *Метою цього дослідження є* філософсько-антропологічний аналіз феномена естетики ідентичності в контексті національно-патріотичного виховання, розглянутого крізь призму дизайну як чинника становлення цілісної особистості та розвитку колективної культурної свідомості. Для реалізації поставленої мети передбачено виконання таких *завдань*:

- здійснити огляд і теоретичний аналіз сучасних концепцій, у яких розкривається зміст естетики ідентичності у філософському, культурологічному та педагогічному дискурсах;
- виявити антропологічний потенціал дизайну як середовища творення національних смислів і формування візуальної культури патріотизму;
- обґрунтувати методологічні засади впровадження естетико-дизайнерських підходів у практику національно-патріотичного виховання;
- визначити значення дизайну у процесі репрезентації національної ідентичності та формування візуальної пам'яті молодого покоління.

Виклад основного матеріалу. Проблематика естетики ідентичності у вимірі національно-патріотичного виховання через дизайн набуває особливого значення в умовах сучасної культурної трансформації українського суспільства. Війна, глобалізаційні процеси та візуальна експансія масової культури актуалізують питання, яким чином дизайн може не лише репрезентувати, а й формувати національні смисли, підтримувати колективну пам'ять і творити гуманістичний образ нації [1; 2].

З антропологічного погляду, дизайн постає не просто як інструмент художнього оформлення середовища, а як форма існування культури, у якій виявляється людська здатність до смислотворення. За словами Герберта Саймона, «дизайн — це процес створення речей, яких ще не існує» [15, с. 111-112], а отже, це діяльність, що формує нову реальність. У цьому сенсі дизайн є простором, де людина виявляє свою етичну, естетичну й духовну позицію.

Сучасні дослідники [11; 10; 12] наголошують, що дизайн має соціальну відповідальність і пов'язаний із формуванням культурної пам'яті. Через архітектуру, предметний і графічний дизайн, символіку, цифрові медіа та освітні простори він здатний відтворювати наратив національної ідентичності. В українському контексті дизайн дедалі частіше розглядається як носій ідентичності, здатний об'єднувати елементи традиційної культури з сучасними візуальними кодами [2; 3; 4; 5]. Наприклад, новітні українські бренди, архітектурні рішення або айдентика культурних проєктів активно використовують національні орнаменти, шрифти, кольорову символіку, поєднуючи естетику автентичності з цінностями свободи, гідності та солідарності. Цей процес не лише підтримує візуальну впізнаваність української культури, а й стає формою філософського опору культурній уніфікації.

Філософсько-антропологічний вимір проблеми виявляється у тому, що дизайн постає засобом вираження людської екзистенції у світі культури. За М. Шелером [14], сутність людини полягає у здатності трансцендувати — виходити за межі утилітарного та творити цінності. Саме естетика, у тому числі дизайн як її сучасна форма, сприяє переходу від функціонального до смислового. Таким чином, дизайн у патріотичному вихованні виконує роль не пропагандистського інструменту, а феномену самовираження культури через красу, форму і символ.

У педагогічній перспективі це означає, що естетика ідентичності може бути впроваджена у виховний процес через дизайн-практики — від створення освітніх середовищ до розробки візуальних освітніх матеріалів. Формування естетичної чутливості через дизайн допомагає учням і студентам осмислювати приналежність до нації не лише раціонально, а й через емоційно-візуальне переживання. Елементи національного дизайну в навчальних середовищах, шкільній символіці чи цифрових медіа формують у молоді чуття естетичної причетності до власної культури, що є важливим чинником самоідентифікації.

Важливу роль у цьому відіграє концепція «візуальної грамотності» [9, 11, 19, 20], що передбачає розвиток здатності критично сприймати й інтерпретувати зображення. У контексті патріотичного виховання ця грамотність означає вміння розпізнавати національні символи, відчувати естетику автентичності, протистояти маніпуляціям візуальної пропаганди. Таким чином, дизайн може стати дієвим інструментом критичного мислення й ціннісної самоідентифікації.

Дослідження українських авторів [2; 4; 5] підкреслюють, що дизайн формує естетику простору повсякденності, у якому людина переживає власну приналежність до спільноти. Це простір, де національні кольори, шрифти, предмети побуту, архітектура чи навіть інтерфейси цифрових сервісів набувають символічного змісту, створюючи «візуальний код нації». Через такий досвід дизайн сприяє трансформації патріотизму з декларативного у життєво втілений, антропологічно пережитий феномен.

Для виявлення способів репрезентації національної ідентичності через дизайн було проведено контент-аналіз сучасних українських дизайнерських практик у період 2020–2025 рр. Аналіз охопив публікації у професійних медіа, результати конкурсів, кейси візуальної айдентики культурних, волонтерських

і соціальних ініціатив, а також приклади публічного та графічного дизайну Design4Ukraine [16]; Brave to Rebuild [17]; Posters for Peace [18].

Отримані результати дають підстави виокремити кілька тенденцій. По-перше, простежується посилення інтеграції національно-патріотичного компонента у сферу дизайну. По-друге, у сфері публічного дизайну та айдентики культурних ініціатив простежується синтез традиційних і сучасних візуальних кодів. Такі проекти поєднують архаїчні символи — вишиванкові орнаменти, трипільські мотиви, кольори українського ландшафту — з мінімалістичними формами цифрового дизайну.

По-третє, у цифрових медіа зростає роль візуальної комунікації як носія громадянської позиції. Соціальні плакати, кампанії солідарності та благодійні ініціативи демонструють, як дизайн афіш, постерів, цифрових колажів і візуальних маніфестів формує культуру опору, емпатії та спільності.

По-четверте, спостерігається зміщення акценту від декоративності до естетики змісту, коли символіка стає способом комунікації ідентичності, а не лише прикрасою. Наприклад, айдентика волонтерських фондів, благодійних аукціонів і міжнародних проєктів Support Ukraine Art базується на семантичному поєднанні кольорів і форм, які викликають емоційне відчуття дому, гідності, боротьби. Такі рішення сприяють глибшому сприйняттю національних цінностей не лише в Україні, а й за її межами.

Узагальнюючи результати, можна констатувати, що сучасні українські дизайнерські практики формують нову естетику ідентичності, у якій поєднуються архетипні образи, гуманістичні цінності та технологічна креативність. Дизайн постає як форма філософського діалогу між культурною пам'яттю і сучасністю, що виявляє антропологічний потенціал людини як творця смислів і сприяє формуванню спільної візуальної мови та зміцненню культурної суб'єктності суспільства.

Таблиця 1

**Результати контент-аналізу сучасних дизайнерських практик у
контексті естетики ідентичності**

№	Тип практики	Приклади / джерела	Ключові характеристики	Антропологічно-освітній ефект
1	Публічні дизайнерські проєкти	<i>Brave Branding of Ukraine, Kyiv Rebuilds, Posters for Peace</i>	Поєднання сучасної айдентики з традиційними символами; візуальне утвердження національної гідності у публічному просторі	Підсилення колективної пам'яті, формування почуття належності до спільноти
2	Цифрові медіа-практики	Соціальні кампанії <i>United24 Design</i> , студентські проєкти <i>Digital Patriots</i>	Використання візуальної комунікації для репрезентації громадянської позиції; інтерпретація патріотизму у форматі нових медіа	Розвиток візуальної грамотності, етичної свідомості, здатності до критичного мислення
3	Освітньо-мистецькі ініціативи	Проекти <i>Design4Ukraine</i> , конкурси студентських плакатів до Дня Незалежності	Міждисциплінарність: поєднання дизайну, філософії та педагогіки; актуалізація естетики через суспільно значущі теми	Виховання патріотичних цінностей через творчий досвід і візуальну рефлексію
4	Архітектурно-просторові практики	Освітній простір «Prostir Dii», громадські арт-	Використання архітектурних форм як символічного простору ідентичності; поєднання	Сприяння естетизації повсякденного середовища,

об'єкти у Львові, Харкові, Києві	функціональності з нарративом культури	формування почуття «місця» як складової культурної пам'яті
-------------------------------------	---	---

Проведений контент-аналіз показав, що дизайн в освітньому і культурному середовищі України поступово трансформується з інструмента естетичного оформлення у філософсько-антропологічну практику творення ідентичності.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що естетика ідентичності через дизайн є потужним ресурсом філософсько-освітнього впливу. Вона сприяє поєднанню естетичного, етичного та культурного виховання, формує здатність до цілісного переживання своєї належності до нації. У цьому сенсі дизайн виступає як своєрідна «практика культурного самопізнання» — візуальна мова, через яку нація говорить про себе світові та самій собі.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що феномен естетики ідентичності є важливим філософсько-антропологічним підґрунтям для переосмислення сучасних підходів до національно-патріотичного виховання. У контексті дизайну він розкриває нові горизонти формування особистості, адже поєднує когнітивний, емоційний і ціннісний виміри людського досвіду. Естетика у дизайні — це не лише форма, а спосіб буття людини в культурі, що забезпечує відчуття належності, співпричетності та відповідальності перед спільнотою.

Дизайн, інтегрований у виховний процес, стає засобом актуалізації культурної пам'яті, візуального самовираження нації та втілення гуманістичних ідеалів. Його потенціал полягає у здатності гармонізувати традиційне й сучасне, трансформуючи патріотизм із декларативної установки у живу естетико-ціннісну практику. Через дизайн формується простір, у якому

естетичне переживання національного стає внутрішнім ресурсом особистісного розвитку.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості застосування дизайн-освітніх технологій для підсилення естетичного й культурного компонентів патріотичного виховання. Доцільним є:

1. **Розроблення освітніх програм**, у яких дизайн розглядається не лише як технічна дисципліна, а як філософсько-культурна практика формування національної свідомості.
2. **Використання візуальних і цифрових медіа** з національно орієнтованим контентом для розвитку естетичного мислення, критичного ставлення до інформаційних образів і формування візуальної грамотності.
3. **Популяризація українського дизайну** у публічному просторі як складника культурної дипломатії та засобу збереження і трансляції ідентичності.
4. **Формування естетично насиченого освітнього середовища**, у якому кольори, символи, просторові рішення і дизайн-комунікація виступають педагогічними чинниками, що виховують почуття спільності, гідності та культурної належності.

Отже, естетика ідентичності через дизайн відкриває перспективу синтезу філософії, освіти й мистецтва як простору виховання особистості, здатної до рефлексії, творчості та моральної дії. У сучасних соціокультурних умовах саме дизайн може стати тією мовою, якою гуманістичні ідеали української культури будуть промовляти до майбутніх поколінь.

Перспективи подальших досліджень окреслюються у кількох важливих напрямках. Передусім йдеться про розроблення конкретних дизайн-освітніх технологій, які могли б сприяти розвитку естетичної чутливості, візуальної грамотності та культурної рефлексії в учнів і студентів. Це може бути

створення нових методичних модулів, форм практичної роботи, інтерактивних платформ чи цифрових інструментів для формальної й неформальної освіти.

Не менш актуальним є проведення емпіричних досліджень, що дозволять перевірити ефективність дизайну у патріотичному вихованні. Йдеться про педагогічні експерименти, спостереження, аналіз освітнього середовища та відстеження того, як саме змінюється рівень національно-культурної ідентичності молоді.

Подальшої уваги потребує й вивчення семіотики національних візуальних кодів. Поглиблений аналіз їхньої символіки допоможе краще зрозуміти, яким чином візуальні елементи впливають на ціннісні орієнтації та внутрішній світ людини.

Окремим перспективним напрямом є порівняльне дослідження міжнародних практик візуального патріотичного виховання. Такий аналіз дасть можливість адаптувати найуспішніші моделі до українських умов і водночас підтримати міжкультурний діалог у сфері дизайну.

Отже, подальша наукова робота має значний потенціал для зміцнення як теоретичного, так і практичного підґрунтя дизайн-орієнтованих підходів у патріотичному вихованні. Це дозволить посилити гуманітарний ресурс української освіти й відповісти на сучасні соціокультурні виклики.

Список використаних джерел

1. Бистрицький Є, Зимовець Р., Пролеєв С. Комунікація і культура в глобальному світі. К., 2020. 416 с.
2. Гриценко Т. Естетика як культурна антропологія. К.: Інститут культурології НАН України, 2021. 248 с.

3. Павліченко Є. Сучасна візуальна культура як засіб репрезентації національної ідентичності. *Питання культурології*, 2023. № 42, С. 57–65. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293704>
4. Павліченко Є. Особливості конструювання національної ідентичності в сучасній візуальній культурі України. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрямок культурологія)*. Вип 47. С. 79-84. DOI:10.35619/ucpmk.v47i.726
5. Сиваш І. Мотиви етнодизайну в сучасній візуальній культурі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. № 2. С. 131-138. DOI 10.32461/2226-3209.2.2024.308373
6. Adorno, T. *Ästhetische Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1970. Available at: https://www.cur.ac.rw/mis/main/library/documents/book_file/digital6476f482283b31.42010272.pdf.
7. Debord, G. *The Society of the Spectacle*. New York: Zone Books, 1994.
8. Dunne, A., & Raby, F. *Speculative Everything: Design, Fiction, and Social Dreaming*. Cambridge, MA: MIT Press, 2013. Available at: <https://mitpress.mit.edu/9780262019842/speculative-everything/>
9. Heller, S. *The Moderns: Midcentury American Graphic Design*. New York: Abrams, 2022. Available at: <https://books.google.com/books?id=sGFgDgAAQBAJ>
10. Julier, G. *Economies of Design*. London: Sage Publications, 2017. Available at: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/economies-of-design/book245028>
11. Margolin, V. Design and the Global Environment: A Challenge to Designers. *Design Issues*. 2018. Vol. 34 (3). P. 15–27.
12. Raizman, D. *History of Modern Design*. London: Laurence King Publishing, 2021.
13. Ricoeur, P. *Soi-même comme un autre*. Paris: Seuil, 1990.

14. Scheler, M. Die Stellung des Menschen im Kosmos. Bern: Francke Verlag, 1973.
15. Simon, H. The Sciences of the Artificial. Cambridge, MA: MIT Press, 1996.
16. Design4Ukraine [Електронний ресурс]. *Available at:* <https://www.design4ukraine.com/en/projects>.
17. Brave to Rebuild [Електронний ресурс]. – *Available at:* <https://www.bravetorebuild.in.ua/en>.
18. Posters for Peace [Електронний ресурс]. *Available at:* <http://peacemuseums.org/peace/posters4peace>
19. Heller S. (ed.) *Graphic Design Rants & Raves: Bon Mots on Persuasion, Entertainment, Education, Culture and Practice*. New York: Abrams, 2017
20. Margolin V. *World History of Design: Volumes 1–2*. London: Bloomsbury Academic, 2015
21. Tonkinwise C. Ethics by Design, or the Ethos of Things. *Design Philosophy Papers*. 2004. Vol. 2, № 2. P. 129-144. *Available at:* <http://hdl.handle.net/10453/6290>